

Juryrapport

Toplijst AKO Literatuurprijs 2012

Grip – Stephan Enter (Van Oorschot)

De man zonder ziekte – Arnon Grunberg (Nijgh & Van Ditmar)

Liefde heeft geen hersens – Mensje van Keulen (Atlas-Contact)

Dinsdag – Elvis Peeters (Podium)

Post mortem – Peter Terrin (De Arbeiderspers)

Het boek Ont – Anton Valens (Atlas-Contact)

Verantwoording

Afgelopen jaar was een mooi jaar voor de verbeelding, met enkele verrassende debuten en sterke romans van gevestigde namen. Opvallend veel – al dan niet geslaagde – boeken lijken deel uit te maken van een groot collectief gewetensonderzoek. Mensen worden samengebracht en maken de balans op van hun leven, hun daden, hun zekerheden. Het is alsof er gezocht wordt naar nieuwe filosofische, emotionele en spirituele houvast in een tijd die alleen maar ontredde en cynisme lijkt te bieden.

Dat mondt uiteraard ook uit in een overdaad aan boeken die het persoonlijke leed van de nauwelijks als personage vermomde auteur als onderwerp hebben. Weg buitenwereld. Weg grote theorieën. Welkom (katholieke) *coming of age*-roman anno 2012, vol erkend en herkenbaar leed. Veel van deze boeken overstijgen de navelstaarderij niet. Soms, echter, grijpen ze je bij de strot en confronteren ze de lezer met zichzelf en zijn persoonlijke vragen en ideeën. In die gevallen durft de auteur zijn thema's te koppelen aan de zich opdringende realiteit.

In de zes romans op deze shortlist wordt de machteloosheid van kunst en literatuur tegenover de werkelijkheid treffend aan de kaak gesteld. Vaak legt kunst het af tegen de werkelijkheid. De vervolgvraag is dan: waarom bestaat er nog kunst of literatuur? Het antwoord ligt in de Toplijst zelf: al deze romans halen de lezer uit zijn of haar *comfort zone*. Of deze ontregeling nu gebeurt door middel van de taal, door filosofische vragen over tijd, het oprekken van morele grenzen uit liefde of het gebrek eraan, vaderliefde die schrijverschap in de weg zit of het genadeloos tonen van het failliet van denken in Oost-West-termen: het resultaat is stilistisch vernuft, confronterende vragen en overwegingen. Dit is literatuur op zijn best.

Tot slot: steeds meer schrijvers uit Nederland en Vlaanderen situeren hun verhalen heel bewust in het buitenland, in Los Angeles, Brooklyn, Hollywood, Noorwegen, Irak, Congo, Rwanda, Canada of Londen. Het cliché dat onze auteurs tot aan hun knieën in de (polder-)klei zouden zitten, werd dit jaar met kracht weersproken.

Jozias van Aartsen (juryvoorzitter)

Karl van den Broeck

Maarten Dessing

Toef Jaeger

Kathy Mathys

Fleur Speet.

10 oktober 2012

***Grip* – Stephan Enter**

In zijn magistrale vierde boek sleept Stephan Enter zijn lezers mee op een even subtiel als gelaagd beschreven tocht, waarin zij op iedere pagina geprikkeld worden om na te denken over hun eigen leven. Is het mogelijk grip te hebben op je lot als je, zoals bergbeklimmers, afhankelijk bent van anderen? Kun je grip krijgen op je geschiedenis als het geheugen je blik vervormt en je cruciale informatie ontbeert? Hoe behoud je grip op het onvermijdelijke verstrijken van de tijd?

Enter volgt vier personages op weg naar een reünie en ieder van hen geeft een ander antwoord op deze wezenlijke vragen. Paul, Vincent en Martin komen om beurten aan het woord – zonder dat Enter de visie van een van hen voortrekt. Lotte, die van bepalende betekenis is geweest in het leven van de drie mannen, krijgt contouren in hun uiteenlopende perspectieven.

De structuur van *Grip* is een technisch hoogstandje, maar een academische ideeënroman is dit boek allerminst. Enter hanteert een uiterst precieze, rijke en beeldende taal die vanaf de eerste bladzijde betovert en bij tweede en derde lezing steeds meer betekenissen onthult, zonder dat de lezer ooit het gevoel krijgt dat hij – de uitdrukking is niet te versmaden – volledig grip krijgt op de toch zo heldere tekst. Zo zeldzaam diepgravend is deze schitterende roman.

***De man zonder ziekte* – Arnon Grunberg**

Alweer een roman van Arnon Grunberg op een shortlist? Het is inderdaad de zeventiende keer dat de schrijver is genomineerd voor een grote prijs en de zesde keer dat hij de Toplijst van de AKO Literatuurprijs haalt. Maar kun je het een schrijver kwalijk nemen dat hij het ene na het andere goede boek schrijft? Grunbergs positie in de Nederlandse letteren zou je onaantastbaar kunnen noemen. Met zijn nieuwe roman bewijst hij dit andermaal: *De man zonder ziekte* is een groots boek.

De man zonder ziekte is een zinvolle bijdrage aan een discussie waaraan niet veel meer leek toe te voegen: die over de cultuurverschillen tussen Oost en West. Grunberg duidt niet, hij verbeeldt. Hij plaatst zijn hoofdpersoon – een Zwitserse architect die eerst in Irak en later in Dubai aan projecten werkt – in een wereld waarin wel degelijk van alles aan de verbeelding wordt overgelaten. En dat op een manier die we ons eigenlijk helemaal niet willen voorstellen. Is Sam inderdaad een spion alias ‘de man zonder ziekte’ of is hij een wereldvreemde architect die te veel gelooft in de kracht van kunst? Een gevoel van, om het maar zwak uit te drukken, onbehagen blijft hangen. De man zonder ziekte lijdt wellicht aan de ergste aandoening die er is: behaagziekte. Die terloopse suggestie aan het slot is een klap in het gezicht van de lezer zoals alleen Grunberg weet uit te delen.

***Liefde heeft geen hersens* – Mensje van Keulen**

De weduwe uit *Liefde heeft geen hersens* van Mensje van Keulen treft haar bejaarde buurvrouw dood aan in haar stoel. Ze vermoedt dat haar zoon hier meer van weet en treft voorbereidingen om het tafereel op een ongelukje te doen lijken. Dan pas schakelt ze de huismeester in. Die is uitermate meelevend. Geen wonder: hij heeft een oogje op Romy, op het opdringerige af.

Romy en de huismeester zijn gewone mensen, je zou achteloos aan hen voorbij kunnen lopen. Daardoor lijken ze betrouwbare vertellers, maar Van Keulen maakt – heel slim – haar personages steeds gelaagder en verdachter, zodat je uiteindelijk aan het gewone gaat twijfelen. Op een uiterst subtiele manier confronteert ze zo de lezer met zijn vooroordelen.

In ogenschijnlijk eenvoudige taal, nuchter en vol milde ironie, want plezier maken deze personages wel, raakt Van Keulen daarnaast aan twee diepere thema's: het moederschap en slijtage, tot de dood erop volgt. Zowel de moeder van de huismeester als Romy zelf is zich bewust van haar tijdelijkheid en de wreedheid van het lot. Zich daarmee verzoenen? Welnee. Beter is het om de werkelijkheid een loer te draaien, als het even kan via de kinderen. Onder de zinnen voel je het venijn driftig kloppen.

Op indrukwekkende wijze doorgrondt Van Keulen in haar roman de complexe veelzijdigheid van moederliefde. Met uiterste precisie weeft ze een verfijnd web van gevoelige draden rond haar personages, die daar nooit helemaal uit kunnen ontsnappen. Evenmin als de lezer. Mensje van Keulen pakt je in.

***Dinsdag* – Elvis Peeters**

Als een klassiek Grieks drama situeert Elvis Peeters zijn roman *Dinsdag* op één plaats en op één dag. Een bejaarde man leeft alleen en houdt de wereld het liefst buiten zijn zolderkamer: de vrouw van de sociale dienst zou hem zomaar in een bejaardenflat kunnen stoppen. De saaie handelingen van alledag, wat vertraagd door de ouderdom, staan in schril contrast met de woeste avonturen in zijn hoofd. Als jongeman trok hij na een verkrachting naar Congo, toen nog Belgisch-Congo. Daar blijkt hij zich de ene keer aan de kant van de rebellen en de andere keer aan de kant van de kolonisator te bevinden. Hij moordde en verkrachtte, zonder scrupules, zonder moreel besef. Heeft hij geen hart? Waar komt dan die zachte tederheid vandaan waarmee hij zijn ongeneeslijk zieke vriendin naar de dood leidt?

Dinsdag is een roman over Congo, maar zou net zo goed over Nederlands-Indië kunnen gaan. Peeters schrijft over hoe veraf Grote Principes kunnen zijn en hoe akelig dichtbij lafheid, sadisme en destructieve lust, maar ook tederheid en vanzelfsprekende liefde. Het noodlot dat deze man treft, is niet dat van de oude Grieken. Hij wordt niet gestraft omdat hij de goden heeft getart. Hij volgt de tijd naar het einde. Zoals wij allemaal.

Elvis Peeters heeft een verleden als rockzanger – hoe kan het anders met zo'n voornaam. *Dinsdag* is geen conceptalbum en geen hupse meezinger; wel een suggestief vertelde en subtiel gecomponeerde ballade. Een ballade over de gehangenen. Een ballade van de beul.

***Post mortem* – Peter Terrin**

Is de macht aan de verbeelding of is de verbeelding machteloos? Het is een beproefde vraag die Peter Terrin in zijn indrukwekkende roman *Post mortem* stelt. Wanneer je het samenvat, klinkt het spel dat hij speelt bekend: fictie binnen fictie binnen fictie en daarover een verhaal dat alle eerdere

lagen ondergraaft. Het lijkt op een hippe vorm van postmodern vertellen die zijn hoogtepunt achter de rug heeft.

Niet bij Terrin. In *Post mortem* werkt een schrijver, Steegman, aan een roman over een zekere T., een succesvol auteur met een vrouw die nooit jeans draagt en een kleutertje dat voor en na schooltijd verantwoord op de stoep wacht. Ondertussen mengt zich ook nog een biograaf in het geheel, zodat de lezer steeds meer het idee krijgt in een puur artificiële wereld terecht te zijn gekomen.

Maar zo werkt de wereld niet; de realiteit laat zich niet inpakken in een plotstructuur. Zeker niet wanneer het dierbaarste dat je hebt opeens dreigt weg te vallen: de dochter krijgt een herseninfarct en haar leven hangt aan een zijden draadje. Het geluid van de typemachine moet haar uit haar coma halen, maar het geratel van de verbeelding is niet opgewassen tegen deze werkelijkheid. De ontroerende passages over de dochter in doodsnood en haar angstige ouders hakken er door de strakheid van de taal extra in. Indrukwekkend is de manier waarop het besef zich opdringt: je kunt schrijven wat je wil, uiteindelijk kiest het verhaal jou uit.

***Het boek Ont* – Anton Valens**

In het stervensjaar van de euro ontmoeten Groningse mannen die hun post niet durven te openen elkaar in een zelfhulpgroep. Spilfiguur Isebrand Schut studeerde ooit biologie om naar de wereld te kunnen kijken. Nu, ontslagen en overspannen, gaapt een steeds grotere kloof tussen zijn innerlijk en het rumoer buiten. *Het boek Ont* is een roman over hen die door de mazen van het net dreigen te glijpen. In dit verhaal vol absurde causerieën en terzijdes voert Anton Valens zijn personages naar ondergrondse toiletten, kraakpanden en provinciale cafés. De humor doet meer dan de lezer hardop laten lachen, hij verdiept de treurigheid van de spelers.

In deze roman vol ruis weerklinkt de atonale muziek van taxi's, het synthetische geluid van deurbellen en het toenemende gedreun in het hoofd van een man aan de zijlijn van het leven. De taal zelf speelt een glansrol: haar glibberigheid, haar ontoereikendheid, haar klinkende pracht. Na de lectuur van dit boek zul je nooit meer ontbijten zonder terug te denken aan de amateurtaalkundigen uit *Het boek Ont*.

In een expressieve, barokke stijl kleurt Valens de levens van zijn personages in. Zonder dat er sprake is van een traditionele plot slaagt de schrijver erin het gevoel van onbehagen op te voeren tot een schrijnend hoogtepunt.